

ГЕРОІКА ОПРИШКІВСТВА В ЛІТЕРАТУРІ УКРАЇНСЬКОГО РОМАНТИЗМУ

теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / [О.Б. Бігич, Н.Ф. Бориско, Г.Е. Борецька / за загальн. ред. С.Ю. Ніколаєвої]. – К.: Ленвіт, 2013. – 590 с.

5. Сиземіна А.Е. Стратегія застосування графічних організаторів при навчанні лексическої сторони іноязычної мови [Електронний ресурс] / Александра Евгеньевна Сиземіна // *Вопросы современной науки и практики*. – 2009. – № 6(20). – Режим доступу до журн.: http://vetadsky.tstu.nl/pdf/2009/06/rus_07_2009_06.pdf.

6. Сосяк М.М. Комунікативно-мовленнєва ситуація як основа формування комунікативної компетенції студентів у діалогічному мовленні / Мирослава Миколаївна Сосяк // *Людознавчі*

студії: Збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка / [ред. кол. Т. Біленко, М. Чепіль, С. Приступа та ін.]. – Дрогобич, 2008. – Випуск 17. Педагогіка. – С. 211 – 225.

7. Хомутова А.А. Формирование фонетической компетенции на основе мультимедиа (английский язык, языковой вуз): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.02 “Теория и методика обучения и воспитания (иностранные языки)” / А.А. Хомутова. – Тамбов, 2007. – 21 с.

8. Шатилов С.Ф. Методика обучения немецкому языку в средней школе: [учеб. пособие для студентов пед. ин-тов] / Сергей Филиппович Шатилов. – Л.: Просвещение, 1986. – 223 с.

9. Harmer J. *How to Teach English* / Jeremy Harmer. – Longman, 1998. – 198 p.

Стаття надійшла до редакції 07.04.2016

УДК 821.161.2

Лілія Гулевич, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та теорії літератури Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ГЕРОІКА ОПРИШКІВСТВА В ЛІТЕРАТУРІ УКРАЇНСЬКОГО РОМАНТИЗМУ

У статті проаналізовано засоби зображення героїки опришків та Олекси Довбуша у прозових творах письменників-романтиків Галичини Маркіяна Шашкевича і Миколи Устияновича, в поезії Юрія Федьковича та ранній повісті Івана Франка “Петрії і Довбушуки”, висвітлено новаторство кожного письменника у зображенні опришківського руху.

Ключові слова: література українського романтизму в Галичині, опришки, Олекса Довбуш.

Літ. 10.

Лилия Гулевич, кандидат филологических наук, доцент кафедры украинской литературы и теории литературы Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франка

ГЕРОИКА ДВИЖЕНИЯ ОПРИШКОВ В ЛИТЕРАТУРЕ УКРАИНСКОГО РОМАНТИЗМА

В статье проанализированы способы изображения героики опришков и Алексея Довбуша в произведениях писателей-романтиков Галичины Маркияна Шашкевича и Николая Устияновича, в поэзии Юрия Федьковича и ранней повести Ивана Франко “Петрии и Довбушуки”, раскрыто новаторство каждого писателя в изображении движения опришков.

Ключевые слова: литература украинского романтизма в Галичине, опришки, Алексей Довбуш.

Liliya Hulevych, Ph.D (Philology), Associate Professor of the Ukrainian Literature and Theory of Literary Department Drohobych State Pedagogical University by Ivan Franko

HEROISM OF “OPRUSHKIVSTVO” IN THE UKRAINIAN LITERATURE ROMANTICISM

The article analyzes the image of heroics such as Oleksa Dovbush in the prose works of writers in Galicia: Shashkevych and in the poetry by Ustyianovych, and in the early novels by Ivan Franko “Petriyi and Dovbuschukyo” highlights the innovation in the image of the outlaw movement.

Keywords: literature romanticism in Ukrainian, Galicia rebels, Oleksa Dovbush.

Постановка проблеми та аналіз основних досліджень. Тема опришківського руху завжди була актуальною, оскільки опришки та їх ватажок Олекса Довбуш виступали проти соціального та національного гніту українців. Образ Довбуша як

народного героя втілено у великій кількості мистецьких творів: художня література, театр, живопис, кіно. Літературній Довбушуані присвячено чимало наукових досліджень, у яких докладно аналізуються фольклорно-літературні аспекти художніх творів про опришків,

здійснюються спроби історичної конкретизації в зображенні опришківського руху. У цих аспектах образ народного ватажка та його ватаги розглядали вітчизняні та зарубіжні дослідники Ю. Целевич, В. Грабовецький, П. Будівський, В. Тищенко, М. Сиротюк, В. Поль, Ю. Туровський, С. Баронч, З. Гузар, М. Шалата та ін. Однак про героїку опришківства говорилося здебільшого побіжно. Тому метою дослідження є аналіз художніх засобів висвітлення героїки опришківства і осмислення внеску українських письменників-романтиків Галичини в зображення опришків та їх ватажка Олекси Довбуша.

Виклад основного матеріалу. Першими в українській літературі взялися розробляти тему опришківського руху письменники-романтики Галичини. У “Русалці Дністровій” було вміщено один із варіантів народної пісні про Довбуша, романтичну поему І. Вагилевича про боротьбу верховинців проти угорських загарбників “Мадей”, “казку” М. Шашкевича “Олена”.

Першим прозовим твором на опришківську тему в новій українській літературі Галичини було оповідання **Маркіяна Шашкевича “Олена”**. Із цензурних міркувань автор назвав свій твір “казкою”. З цієї ж причини ватажок опришків у нього не Олекса Довбуш, а Медведюк. Зміст оповідання не складний. Герой твору сільський парубок Семен запросив пана на своє весілля. Та виявилось, що пан-розпусник мав намір поглумитися із нареченої, красуні Оленки. Семенові допомогли опришки. Їх ватажок Медведюк убив пана, який викрав Оленку, і повернув її щасливому Семенові. Опришки вернулись до лісу, а молоді відгуляли весілля.

Погляди Маркіяна Шашкевича на опришківський рух не співпадають із офіційною точкою зору. У часи письменника офіційні кола вважали опришків за ватагу грабіжників та розбійників. Автор же “Олені” змалював їх як захисників простих людей від панів-кривдників і таким чином не лише реабілітував рух цих народних месників, а й героїзував їх.

Маркіян Шашкевич у своєму творі звернувся до теми не такого вже й далекого йому історичного минулого і зобразив його крізь призму народного бачення. Твір побудований на фольклорній основі: в “Олені” знайшли свій відгомін народні розповіді та пісні про подвиги опришків. Сюжет оповідання відзначається напруженістю, у творі багато таємничого, інтригуючого, конфлікт побудований на зіткненні контрастних характерів, герої діють в незвичайних обставинах. Типово романтичними у творі є картини природи: відважний Семен

пробирається серед чорної п'їтми непрохідними хащами, де лише “звір шелепотів чагарями” і “вовк, голодом пертий, дивими завив голосами”. В уяві Семена оживають страшні, почуті ще в дитинстві розповіді про “заклятих дівуць”, “скаменілих лицарів” і “многих інших лихих духів” [4, 134]. Такі незвичайні обставини підкреслюють винятковість характеру героя.

Новаторством у творі М. Шашкевича є уже те, що основна увага письменника зосереджена не на етнографічних описах, а на прагненні “не миритися із сваволею дідичів, нещадно карати панську бутність, ... карати панів за їхню сваволю” [10, 446].

Оповіданням Маркіяна Шашкевича “Олена” розпочалася нова художня проза в Галичині. Звернення до теми опришків, фольклорна їх інтерпретація, нетрадиційне зображення як месників і героїв, описи карпатської природи – все це дає підстави вважати твір кращим зразком ранньої української романтичної прози.

Тема опришківства продовжив друг Маркіяна **Миколи Устияновича (1811 – 1885)**. У повісті “**Страсний четвер**” (1852) він уперше в українській літературі створив романтичний образ Алексея Добоша. Джерелом цієї повісті, як і “казки” Маркіяна Шашкевича, є народні легенди та пісні про відомого опришка Олекси Довбуша та його ватагу, які автор інтерпретував своєрідно. Дія відбувалася “...серед найвищих полонин Бескидів Стрийської округи, припираючої до Опорової ріки” [5, 195]. Сюжет повісті складний і заплутаний. Тут відбувається ряд незвичайних загадкових пригод. Головний герой повісті Алексей Добош викрав молоду дівчину Зіню – прийомну доньку сільського посадника Івана Задільського. Після кількох років поневіряння з ватагою опришків нещасна Зіня опинилася біля рідного села і з вершини гори у німому розпачі побачила похорон свого названого батька. Тим часом стара жінка Гафа Зубаня, що все шукала способу помститися дівчині за свого сина розбійника (кілька років тому, захищаючись, Зіня вбила його), підпалила сухий ліс навколо верха. Напівмертву Зіню виніс із пожарища сільський хлопець, який випадково там опинився. Проте врятувати дівчину не вдалося. Алексея Добоша після її смерті ніхто “не видав уже над Опоровою рікою, а кінець його ізвістен із народної пісні, котора по днешний день живе в устах сільського люду” [5, 277].

Микола Устиянович дає своєму персонажу яскраву портретну характеристику: “...в цілій тій подобі знаходилося щось неприданого, дикого; ...з очей ясных сверкало часто іскрами, мов

головнями з розжареної безодні. На устах ... появлялось щось ніби ненависть, а в глибоких проломах твари гаряча пристрасть і завзяття. Однак осідало часами на тих-то устах і на чолі щось так м'якого і тужливого, а в очах така якась задумлива скука і болізь, що в тій хвили тяжко хто не прихиливби ся цілим серцем к нему” [5, 196].

Портрет Добоша позначений романтичними рисами. У кількох мазках портретної характеристики автор підкреслив складну й суперечливу вдачу ватажка опришків, його душевне сум'яття, внутрішню боротьбу. Він постає перед нами то жорстоким і хижим, наче дикий звір, то добросердним і м'яким, гідним співчуття. Все це чинить його образ “новаторським, психологічно неоднозначним” [1, 312].

Ставлення М. Устияновича до опришківського руху не однозначне. Віддаючи данину офіційному поглядові, він зобразив опришків як ватагу грабіжників і розбишак, назвав Добоша “*кервавим ізвергом людства, розбійником*”. З іншого ж боку письменник героїзував їх, засвідчивши широку підтримку опришків “*свобідними синами Бескидів*”, які ніяк не могли звикнути до тягарів, покладених на них “*жидами-корчмарями, що розп'яничили Верховину незнанню тут це горілкою*”, та польською шляхтою, яка, крім звичайної плати, встановила “*рогове, карби, чопове, якусь там москальщину і інші подібні данию*” [5, 258]. Тому “*п'яти в опришки було принадою для бутнього або оскорбленого молодця*”. Соціальні причини появи опришків органічно переплелися з національними, і в творі червоною ниткою прослідковується думка, що визискувачі, за словами М. Гузара, – “*зайди*” [1, 317].

З іншого ж боку побожний верховинець у творах М. Устияновича має милосердя навіть до свого визискувача і ворога: “*...християни ... бігли що мога на ратунок*” [5, 241] із святині Божої, коли дізналися, що горить корчма. А коли шайка опришків у Болехові напала на єврея-пекаря, “*ударили в звони, рушило все місто і гнали цілий день горами за опришками*” [5, 243]. Таким чином, письменник намагався на конкретних прикладах проілюструвати християнську любов горян до ближнього: у вирішальні, критичні хвилини непокірний бойко стає добросердним – він, ревний християнин, забуваючи заподіяні кривди, проймається співчуттям до кривдника-визискувача.

Микола Устиянович одним із перших серед письменників-романтиків Галичини змалював реально існуючі картини карпатської природи. На відміну від описів природи в “оповіданні-казці”

М. Шашкевича “Олена”, де пейзаж не конкретизований і служить лише тлом для увиразнення драматичних подій, пейзажі в М. Устияновича позначені густим локальним колоритом. Як правило, в романтичній літературі природа сприймається крізь призму суб'єктивних емоційних почуттів людини, підпорядкована і співзвучна їм. Величаві, часом казково-прекрасні, часом моторошно-грізні гори і долини, гірські верхи Писана Керниця, Остра Кичерка, дороги і стежки між верховинськими селами, так докладно описані автором, є конкретною батьківщиною героїв, тим середовищем, у якому розкривається героїко-романтична натура верховинців і складний, загадково-суперечливий характер Олекси Довбуша.

Повість Миколи Устияновича “Страсний четвер” є найбільшим за обсягом і найцікавішим гостросюжетним твором нової української прози у Галичині. Новаторський підхід письменника до зображення Олекси Довбуша та його ватаги, безумовно, викликав велике зацікавлення серед читачьких кіл.

Тема романтичного зображення опришківського руху знайшла своє продовження у творах Юрія Федьковича та ранній повісті Івана Франка “Петрії і Довбушуки”.

Юрій Федькович (1834 – 1888) у своїй творчості еволюціонував від фольклорно-романтичного до реалістичного зображення життя, – написав на основі народних казок, легенд, пісень драму “Довбуш” та декілька поетичних творів, присвячених “підгірському мстителю” (“Довбуш”, “Дзвінка”, “Сам”, “Доля”, “Убогий легінь”, “Сонні мари”, “Недуг”). Особливо популярною була **балада “Довбуш” (1861)**. В її основі лежать народні перекази та пісні про смерть ватажка опришків, що загинув від руки космацького глитая Степана Дзвінчука – чоловіка зрадливої коханки Довбуша Дзвінки.

У баладі “Довбуш” письменник найбільше уваги приділив поетичному коханням Олекси до Дзвінки. Закоханий опришок “*ходить сумн*”, / *чось му серце в грудях мліє, квапить своїх побратимів йти до Дзвінчука, бо “красна, красна Дзвінка / на вечірці запросила*” [6, 93]. Опришки застерігають Олексу від нерозважливого вчинку і передбачають трагічний фінал цієї любовної драми, бо похід Довбуша супроводжує лиховісне знамення: “*сова десь затужила, / Що аж серце в грудях мліє*”, по смерті Олекси знову “*...в скалі там, десь глибоко, / Там сова десь плаче, стоне*” [6, 96]. Нічний крик сови, за народними переказами, віщує нещастя. Проте Довбуша ніщо не може зупинити:

*“Аби-сь дав ми тільки злата,
що наповню сю долину,
Аби-сь дав ми вдвоє більше,
То я Дзвінку не покину”* [6, 94].

Образ Довбуша постає у цьому творі, зазначає М. Шалата, “не в усій повноті своєї народної слави, бо увага зосереджується лише на любовній історії, через яку герой, власне, безглуздо й загинув”. Натомість у творах, де Олекса Довбуш згадується лише принагідно, – а їх у поезії і прозі Федьковича найменше зо три десятки, – “відважний опришок характеризується, як правило, вагомими штрихами” [9, 158].

Епічний фольклор про Довбушеві подвиги та скарби ліг в основу першої повісті **Івана Франка “Петрії і Довбушуки” (1875 – 1876)**. У передмові до другої редакції твору письменник назвав її “документом молодечого романтизму”, бо написана вона “під впливом лектури польських романтиків: Міцкевича, Словацького та Красінського, а також польських белетристів трохи пізнішої доби, ...що в своїх оповіданнях дуже часто оброблювали в напівромантичній, а напівреалістичній дусі українські теми” [7, 329]. І. Франко зазначав, що у повісті “Петрії й Довбушуки” “найдуться ремінісценції моєї гімназійної лектури, особливо фантастичних оповідань Ернста-Амадея Гофмана, далі оповідання пок[існого] Лімбаху про селянина Петрія (recte* – Патрія), який збагатився найденним скарбом, і нарешті деяких народних оповідань про пригоди різних розбійників, а спеціально Олекси Довбуша” [7, 328].

В основі сюжету повісті – ворогування родин Петріїв і Довбушуків із приводу легендарних Довбушевих скарбів. Кирило, старший у роді Петріїв, пильно стеріг довірений йому скарб, щоб у майбутньому передати “тії грішній, кровавій гроші” своєму синові Андрію, в руках якого вони “мають послужити для великої цілі двигнення нашого народу”. Довбушуки ж добиваються скарбу лише заради власного збагачення.

У творі зображено представників різних прошарків суспільства, розмаїту й динамічну картину життя, де химерно переплелися фантастика і реальність, сучасне і минуле з просвітницькими ідеями, з ідеалами народного самоусвідомлення. Повість відзначається стилістичною й тематичною різноманітністю. У передмові до другого видання повісті І. Франко “на карб недозрілості того молодечого твору” поклав ще “його досить фантастичну топографію та не досить продуману композицію” [7, 328 – 329].

* Recte (лат.) – правильно.

В образі Олекси Довбуша уособлено благородство, незвичайна сила. Він усвідомлює свою велику відповідальність за скоєні “переступки і зlodіяння”, і готовий нести пошту: “цілим останком свого життя... приготувати поле, на котрім мали пізніші покоління мали збирати добрі плоди із моїх злих діл” [8, 42]. Метою останніх днів свого життя Довбуш бачить “підняти і просвітити той народ, показати му, хто він, кому він служить і служив і чим він колись був!” [8, 43]. Автор вдається “до вільної часової й біографічної інтерпретації цієї постаті” [2, 302]: герой живе більше ста літ, має незвичайно високий ріст, здатність непомітно з’являтися у найпотрібніші моменти (коли, наприклад, рятує Андрія від ведмеда чи виносить його із палаючого будинку).

На Івана Франка велике враження справили карпатські пейзажі у повістях Миколи Устияновича. Про це говорить сам автор у розділі повісті “Внучка воеводи”: “Серед гір, за місточком Сколем, в околиці, званій Тухольщиною, котру так гарно з її мешканцями описав наш Устиянович, зноситься до значної висоти гора Зелемін” [8, 123]. Романтичні описи природи у творах М. Устияновича, без сумніву, знайшли свої ремінісценції в “Петріях і Довбушуках”. Це виявилось у змалюванні гірських краєвидів із дрімучими лісами, скелями, непрохідними дикими нетрями. У повістях “Петрії й Довбушуки” та “Страсний четвер” є подібні мотиви, подібні подробиці. Наприклад, обидві повісті починаються зображенням орла, що ширяє понад горами. Дослідники творчості І. Франка відзначають навіть подібну характеристику персонажів в обох творах (Зубаня – Горпина, Зубаня – Олекса Довбушук) [3, 160].

“Петрії й Довбушуки” – твір пізньоромантичний з елементами готичного роману жахів і таємниць, “позначений елементами романтичного натуралізму, які співіснують з розлогими реалістичними описами середовища, де відбувається дія, пейзажів, пластичністю та об’ємністю описів, увагою до психофізіологічної характеристики, конкретністю розмов, деталей” [2, 303].

Устами свого героя Ісаака Бляйберга І. Франко стверджує, що гроші, набуті сльозами, вбивством, грабунками не можуть бути використані для “так святої, великої цілі, як двигнення бідного народу”. Бляйберг, цей останній нащадок Довбушевої родини, говорить: “Не Довбушевим грішми..., но власними силами, власним пожертвоуванєм, власною працею треба двигати нам той народ, і лиш таке діло поблагословит Бог!” [8, 242].

Народні поведирі вбачають своє завдання у поширенні просвітницьких ідей серед народу: *“Не спочинем, сли Бог життя продовжит, аж заложених буде тисяча читалень, зав’язаних тисяча товариств стремезливості, збудованих тисяча шкіл і шпихлірів громадських, аж тисяча жидів-лихварів та орендарів опустит наш край”* [8, 244].

Уже перший прозовий твір Івана Франка засвідчив його глибокий інтерес до проблеми образу народного ватажка, який жертвує всім заради народного поступу. У такому трактуванні цей образ супроводжуватиме його все життя, пройде глибоку творчу еволюцію і в майбутньому викристалізується в могутнього захисника національної ідеї – Мойсея.

Висновки. У художній спадщині письменників-романтиків Галичини знайшла відображення героїка опришківського руху його ватажка Олекси Довбуша. Перші спроби відтворення цього руху побудовані на фольклорних модифікаціях, у пізніших творах спостерігається тенденція до олітературнення усної народної творчості. Попри офіційну негативну точку зору на опришків, неоднозначність і складність цього руху, суперечливість образу Олекси Довбуша ці народні повстанці у творах письменників-романтиків Галичини еволюціонували від месників за народні кривди (М. Шашкевич, М. Устичнович) до ціленаправленого руху, ватажок якого далекою метою має просвіту і поступ усього народу (І. Франко). У такому річизні варто продовжувати дослідження художніх творів про опришків, написаних у пізніші часи. Це, зокрема, стосується літературної творчості Д. Вінцковського,

М. Старицького, А. Кучурака, С. Васильченка, П. Костецького, І. Козаченка, В. Щурата, Г. Хоткевича, В. Гжицького, Р. Федоріва, Г. Смольського, Р. Єндика, І. Єрофеева, Л. Первомайського, Л. Дмитерка, Ю. Шкрумеляка, Я. Яроша, В. Босовича, В. Волкова, С. Пушика та ін.

1. Гузар З. *Повість Миколи Устияновича “Страстний четвер” // Шашкевичіана. – Вип. 1-2. – Львів – Броди – Вінніпег, 1996. – С. 311 – 317.*

2. Гундорова Т. *Іван Франко // Історія української літератури XIX століття. / За редакцією М. Яценка. – Кн. 3. – Київ: Либідь, 1997. – С. 298 – 363.*

3. Радзикович В. *Повість Франка “Петрії і Довбуцуки” // Записки НТШ. – Т. CLXI / Збірник Філологічної Секції. – Т. 24. – Нью-Йорк – Париж, 1953. – С. 143 – 169.*

4. Русалка Дністровая. – Київ: Дніпро, 1987. – 205 с.

5. Устиянович М. *Страстний четвер // Твори Миколи Устияновича і Антона Могильницького. – Львів, 1913. – С. 195 – 277.*

6. Федькович Ю. *Твори. – Київ, 1974.*

7. Франко І. *Передмова до другої редакції повісті “Петрії й Довбуцуки” // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти томах. – Київ: Наукова думка, 1979. – Т. 22. – С. 32 – 328.*

8. Франко І. *Петрії й Довбуцуки – // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти томах. – Київ: Наукова думка, 1978. – Т. 14. – С. 7 – 244.*

9. Шалата М. *Юрій Федькович. – Київ: Дніпро, 1984.*

10. *Шашкевич М. Повне зібрання творів / упоряд. М. Шалата. – Дрогобич: Коло, 2012. – 559 с.*

Стаття надійшла до редакції 18.04.2016

“Поведінка – дзеркало, у якому кожний показує свій образ”.

Йоганн Гете
німецький поет

“... Хоч би якими були ваші погляди, читачу, на філософію і психологію, погодьтесь, що коли ми говоримо про виховання людини, то повинні заздалегідь скласти собі уявлення про людину...”

Костянтин Ушинський
видатний педагог-класик

